

יְזִכּוֹר-בִּיכֶר, זְכוּרֹנוֹת אֲוֶן דָּאָס זֹכֶן דִּי פֶאַרגאַנגענהייט

Minnesböcker, memoarer och sökandet efter det som en gång var

Lära känna

Hur kan man få en rättvisande bild av hur det judiska livet gestaltade sig i de delar av Östeuropa, som dominerades av det som ibland, något yvigt, kallas jiddisch-kultur? Genom att lyssna till berättelser från dem som vi ännu har bland oss, från den bildskatt eller de fotografier, som bevarats, men kanske främst från litteraturen.

Faktaskildringar

Marek Zborowski och Elisabeth Herzog sammanfattar i boken "Life is With People - The Culture of the Shtetl" forskning ur ett sociologiskt- antropologiskt- och etnologiskt perspektiv. Vad Bashevis Singer skildrar på sitt mästerliga sätt beskrivs här betydligt torrare men väldigt utförligt och intressant. Den boken väckte hos mig en fascination, som varat i många år. "Life is With People" är numera något omvärderad bland forskare, vilket inte är förvånande, eftersom den kom ut redan 1952.

Eva Hoffmans "Shtetl" (Bransk) är en litterär kartläggning av en shtetl i Polen och väl värd att läsa.

Minnesböcker זְכוּרֹת בִּיכֶר

En speciell genre utgörs av böcker som utgivits av *Landsmanshaftn*, d.v.s organisationer som representerar en region, stad eller shtetl i förkrigseuropa. Dessa *yizkor-bikher*, minnes- eller snarare åminnelseböcker, är ofta ett kollektivt arbete, som redigerats för att få en passande form. Platsens historia, topografi, närings- och kulturliv, skolväsen och organisationer av olika slag, både politiska och religiösa, beskrivs detaljerat, ofta kompletterat med kartor, fotografier eller teckningar. Man möter också olika original eller kända personer, som skildras mer ingående. En *yizkor-bukh* har även namnlister över familjer. Standardinnehållet rör perioden före och under Förintelsen men i betydligt mindre grad tiden därefter. De allra flesta av dessa kollektiva minnesböcker (540 stycken år 2008) är sammanställda och publicerade i Israel eller USA. De är ofta trespråkiga, skrivna på hebreiska, jiddisch och engelska.

Dessa böcker har en mångfald av information, som ger en bild av det dagliga livet, om än i ett nostalgiskt ljus, skrivna som de är strax efter kriget.

Memoarer זְכוּרֹנוֹת

Det finns nu en uppsjö av böcker som skildrar upplevelsena under Förintelsen och i samband med detta även beskrivningar från barndomen i livet före den mörka perioden.

Andra eller tredje generationen söker sig själv

Om de överlevande länge inte ville eller kunde tala om det som skett, utan snarare önskade skona sina barn och försöka normalisera tillvaron, verkar det som den tredje

generationen har haft lättare att närma sig sina far- eller morföräldrar. Den yngre generationen vill söka sina rötter och, i mån det är möjligt, också förstå sin familjehistoria och därmed också sig själv.

En sådan bok är Ann Kirschners "Sala's gift - My Mother's Holocaust Story", som beskriver hur hennes mor under närmare 50 år hemlighöll för sin dotter att hon överlevt fem år i olika nazistiska arbetsläger. Hon hade fler än 350 brev, fotografier och en dagbok, som hon visade dottern Ann först sedan hon drabbats av en svår sjukdom. Salas odysse börjar i polska Sosnowiec (jid. Sosnovtse), som skildras ingående, för att sluta i New York.

Daniel Mendelsohns "The Lost - A Search for Six of Six Million" är ett verk av ett barnbarn. Författaren har utfört ett beundransvärt arbete för att få en komplett bild av sina förfäders liv i den polska staden Bolechów, numera under namnet Bolekhiv, inte så långt från Lviv/ Lemberg/ Lwów. Som informationskälla om judiskt liv i en polsk shtetl före kriget sätter jag utan tvekan denna bok högst.

Interiör från synagogan i Bolechiv år 2012. Under sovjettiden omgjord till Garveriarbetarnas klubb. I taket syns de ursprungliga målningarna med bibliska motiv, rakt därunder hål i väggen för filmvisning och ännu längre ner en basketkorg. "Balkongerna" fanns sannolikt inte i den ursprungliga synagogan, eftersom kvinnogalleriet fortfarande finns på långsidan.

Om Mendelsohns bok inbjuder till andlös sträckläsning så kan man nog ha lite mer avspänt nöje av Edmund de Waals "Haren med bärnstensögonen" och där följa en framgångsrik judisk familjedynasti i Wien, Odessa och Paris under flera generationer. Under nazitiden sänker sig dock mörkret även över denna judiska familj.

En på sistone mycket omtalad, prisbelönt och verkligen läsvärd bok är den unga Katja Petrowskajas "Ester kanske". Den skildrar på ett mycket personligt sätt hennes resa bakåt i tiden till Warszawa, Kalisz, Moskva och Kiev.

Text och foto: Staffan Böös